

UO‘K(UDC, УДК): 82.091

“MAHBUB UL-QULUB” ASARINING FRANSUZ TILIGA TARJIMALARI TAHLILI¹⁹

Botirova Soliyaxon Ro‘zivojevna

O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi

Toshkent “Temurbeklar maktabi” harbiy-akademik litseyi

ona tili va adabiyot fani bosh o‘qituvchisi

Toshkent, O‘zbekiston

E-mail: soliyaxonbotirova96@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada Alisher Navoiyning “Mahbub ul-qulub” asarining fransuzcha ikki tarjimasi bo‘lgan, Fransua-Alfons Belinning 1866-yilgi “Moralistes orientaux” tarjimasi va Aleksandr Papasning 2018-yilda chop etilgan “Ainsi parlait le derviche” monografiyasi qiyosiy-tarjimashunoslik nuqtayi nazaridan o‘rganildi. Tadqiqotning maqsadi ikki nashrda asar tarkibining tanlanishi, muallif ovozi, nasr va nazm munosabati, diniy-tasavvufiy istilohlar hamda ijtimoiy obrazlarning fransuz tilida qayta ifodalanishini aniqlashdan iborat. Ishda semantik-kontekstual, qiyosiy tarjima, manbashunoslik va paratekstual tahlil usullari qo‘llandi. Bevosita uch tomonlama qiyosiy tahlil muqaddimaning har ikki fransuzcha talqinda uchraydigan segmentlariga qurildi. Qolgan qismlarda bob tanlovi, sarlavha tarjimasi va sharhlarning semantik vazifasi tekshirildi. Natijalarga ko‘ra Belin axloqiy-tasavvufiy boblarni kengroq tarjima qilib, terminlarni transliteratsiya, fransuzcha muqobil va sahifa osti izohi orqali ochganini ko‘rsatdi. Papas esa birinchi qismdagi ijtimoiy qatlamlarni tarixiy kontekst bilan bog‘lab, nasr orasidagi nazmiy shaklni ko‘proq saqlagan. Muqaddimadagi mushtarak parchalar tahlili Papasda kamtarlik ohangi va janriy almashinuv nisbatan to‘liqroq berilganini, ayrim birliklarda esa semantik siljish yuz berganini aniqladi. Tadqiqot tarjima yutug‘i va yo‘qotishi leksik tanlov bilan birga matn seleksiyasi, janriy tuzilish va ilmiy sharhda ham yuzaga kelishini asoslaydi.

KALIT SO‘ZLAR

Alisher Navoiy, “Mahbub ul-qulub”, Belin, Papas, fransuzcha tarjima, matn tanlovi, diniy-tasavvufiy istiloh, muallif ovozi, paratekst, semantik siljish.

Received: September 2, 2026

Accepted: September 15, 2026

Available online: October 25, 2026

¹⁹ For citation (Iqtibos keltirish uchun, для цитирования):

Botirova S. “Mahbub ul-qulub” asarining fransuz tiliga tarjimalari tahlili. // Komparativistika (Comparative Studies). — 2026. — Vol.3, № 5(13) — B. 271-283.

ANALYSIS OF FRENCH TRANSLATIONS OF THE WORK “MAHBUB UL-QULUB”

Botirova Soliyaxon Ro‘zivojevna

Republic of Uzbekistan

National Guard Tashkent Military-Academic

Lyceum “Temurbeklar Maktabi”

Senior Teacher of Uzbek Language and Literature

Tashkent, Uzbekistan

E-mail: soliyaxonbotirova96@gmail.com

ABSTRACT	KEYWORDS
This article examines two French translations of Alisher Navoi’s work “Mahbub ul-Qulub”– François-Alphonse Bélin’s 1866 translation “Moralistes orientaux” and Alexandre Papas’s 2018 monograph “Ainsi parlait le derviche” from a comparative translation studies perspective. The purpose of the research is to determine the selection of the work’s content in the two editions, and how the author’s voice, the relationship between prose and poetry, religious-mystical terms, and social images are re-expressed in French. The study employed semantic-contextual, comparative translation, source study, and paratextual analysis methods. A direct tripartite comparative analysis was based on the segments of the introduction found in both French interpretations. In the remaining sections, the selection of chapters, the translation of titles, and the semantic function of the commentaries were examined. The results show that Bélin translated the moral-mystical chapters more extensively, explaining terms through transliteration, French equivalents, and footnotes. Papas, on the other hand, linked the social strata in the first part to the historical context, preserving more of the poetic forms interspersed within the prose. An analysis of the common passages in the introduction revealed that the tone of modesty and genre shifts are conveyed more fully by Papas, though semantic shifts occurred in certain units. The study substantiates that translation gains and losses occur not only through lexical choices but also in text selection, genre structure, and academic commentary.	Alisher Navoi, “Mahbub al-qulub”, Belin, Papas, French translation, textual selection, religious and Sufi terminology, authorial voice, paratext, semantic shift.

АНАЛИЗ ПЕРЕВОДОВ ПРОИЗВЕДЕНИЯ “МАХБУБ УЛ-КУЛУБ” НА ФРАНЦУЗСКИЙ ЯЗЫК

Ботирова Солияхон Рузивоевна

Национальная гвардия Республики Узбекистан,

Ташкентский военно-академический лицей

«Темурбеклар мактаби»

старший преподаватель узбекского языка и литературы

Ташкент, Узбекистан

E-mail: soliyaxonbotirova96@gmail.com

АННОТАЦИЯ	КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА
В статье с точки зрения сравнительного переводоведения изучены два французских перевода произведения Алишера Навои “Махбуб ул-кулуб”: перевод Франсуа-Альфонса Белена “Moralistes orientaux” (1866) и монография Александра Папаса “Ainsi parlait le derviche” (2018). Цель исследования заключается в выявлении особенностей отбора и передачи в двух изданиях содержания оригинала, способов воспроизведения авторского голоса, соотношения прозаических и поэтических фрагментов, а также воссоздания на французском языке религиозно-суфийских терминов и социальных образов. В работе использованы методы семантико-контекстуального, сравнительно-переводческого, источниковедческого и паратекстуального анализа. Непосредственный трехсторонний сравнительный анализ осуществлялся на материале фрагментов предисловия, представленных в обеих французских версиях. В оставшейся части работы исследовались принципы отбора глав, способы перевода заголовков и семантическая функция комментариев. Результаты исследования показали, что Белен осуществил более широкий перевод этико-суфийских глав, передавая термины посредством транслитерации, французских эквивалентов и подстрочных примечаний. Папас, в свою очередь, рассматривает представленные в первой части произведения социальные группы в историческом контексте, в большей степени сохраняя стихотворные фрагменты в составе прозаического текста. Анализ общих фрагментов предисловия выявил, что у Папаса более точно передана сдержанность авторского повествования и чередование прозы и поэзии, однако в некоторых единицах произошел семантический сдвиг. Исследование показывает, что особенности французских версий определяются не только лексическими переводческими решениями, но и принципами отбора исходного текста, особенностями воспроизведения его жанровой структуры и характером научного комментирования.	Алишер Навои, «Махбуб ул-кулуб», Белен, Папас, французский перевод, отбор текста, религиозно-суфийская терминология, авторский голос, паратекст, семантический сдвиг.

KIRISH

Alisher Navoiy merosi jahon ilmida qo‘lyozma, ilmiy-tanqidiy matn, tarjima va tarixiy talqin yo‘nalishlarida o‘rganilgan. A. Papas “Mahbub ul-qulub”ning kamida yigirma olti qo‘lyozmasini qayd etib, 1554-yilda Makkada ko‘chirilgan nusxani Fransiya Milliy kutubxonasi, 1558-yilgi nusxani Sulaymoniya kutubxonasi bilan bog‘laydi. A.N. Kononov 1948-yilda tayyorlagan nashr va K. Kuboning 2008-yilgi yaponcha tarjimasini ham ko‘rsatadi (Papas A., 2018, 51-52). Bu ma‘lumotlar Navoiy nasrining turli ilmiy an‘analarda o‘qilganini tasdiqlaydi.

Fransuzcha resepsiyada asar ikki yirik talqin orqali ko‘rinadi. F.A. Belinning 1866-yilgi “Moralistes orientaux” kitobi tanlanma tarjima va sharhni, A. Papasning 2018-yilgi “Ainsiparlait le derviche” monografiyasining 51-83-sahifalari esa yangi tarjima parchalarini tarixiy izoh bilan birlashtiradi (Belin F.-A., 1866, Papas A., 2018, 51-83). Ularning orasidagi 152 yil til me‘yori, sharqshunoslik savoli va o‘quvchi ehtiyojini o‘zgartirganligi sababli tarjima yechimlari o‘z tarixiy vazifasi bilan baholandi.

Q. Musayev muqobillikni kontekst, uslub va asarning umumiy vazifasi bilan bog‘laydi (Musayev Q., 2005, 53, 68-69). G. Genett paratekstni sarlavha, so‘z boshi va izoh singari matnni o‘quvchiga taqdim etuvchi chegara unsurlari deb tushuntiradi (Genette G., 1997, 1-2). Shu ikki mezon bir so‘zli muqobil bilan cheklanmay, tarjima va uning izohini birga tahlil qilishga imkon berdi. M. Lederer til birliklari mosligi bilan matn darajasidagi ekvivalentlikni farqlaydi (Lederer M., 2016, 5), E. Nida esa ma‘no va uslubiy shaklni qabul qiluvchi til tabiiyligi bilan uyg‘unlashtiradi (Nida E., 2000, 129-130, 136). Shunga ko‘ra tahlilda istilohning atash ma‘nosi, muallif bahosi va nasr-nazm shaklining fransuzcha matndagi holati alohida tekshirildi.

ASOSIY QISM

Tayanch o‘zbekcha elektron nusxa asarning muqaddima, uch qism va ichki boblarini bir butun holda beradi, ammo uning bibliografik tavsifida asos bo‘lgan bosma nashrning to‘liq rekvizitlari yo‘q. Shu bois havolalar elektron nusxa sahifalariga berildi, uning matni Belin yoki Papas qo‘llagan qo‘lyozma o‘qilishi bilan aynan tenglashtirilmadi (Alisher Navoiy, s.a., 1-93). Kirill yozuvidagi iqtiboslar tarixiy shakllari saqlangan holda lotinga o‘tkazildi.

Belinning 58 sahifali nashri muqaddimadan parcha, birinchi qismdagi ayrim tabaqalar, ikkinchi qismdagi axloqiy-tasavvufiy boblar va uchinchi qism hikmatlarini qamraydi. Papasning 51-83-sahifalarida nashr tarixi, mundarija, muqaddimaning ikkinchi yarmi hamda mutrib, qissaxon, yatim va laim, gʻarib, gado, riyoyishayx, xarobot ahli va darveshlarga oid parchalar berilgan. Ikkinchi qism boblari Papasda faqat sarlavha koʻrinishida keltirilgan.

1-jadval

Qiyoslangan manbalarning korpus pasporti

Manba	Nashr turi va sana	Maqolada olingan qism	Qiyosdagi maqomi
«Mahbub ul-qulub» asliyati	Oʻzbekcha elektron matn	Muqaddima, birinchi va ikkinchi qismdagi tekshirilgan boblar	Semantik va poetic qiyosning tayanch matni
F.-A. Belin	Tanlanma tarjima va tadqiqot, 1866	Muqaddima, ayrim ijtimoiy boblar, axloqiy-tasavvufiy ikkinchi qism, hikmatlar	Tarjima matni, sarlavha va sahifa osti izohlari
A. Papas	Tarixiy monografiya, 2018	51-83-betlar: manba tarixi, mundarija, muqaddima va birinchi qismdan parchalar	Yangi tarjima parchalari va muallifning ilmiy sharhi

Qiyosiy tahlil birligi sifatida soʻz emas, asliyatdagi jumla yoki nazmiy parcha, uning fransuzcha ifodasi, bobdagi vazifasi va unga biriktirilgan izohdan iborat segment olindi. Semantik-kontekstual tahlil maʼno belgilarining saqlanishi va siljishini, manbashunoslik tahlili tayanch nashr hamda tarjima qilingan qism chegarasini, paratekstual tahlil esa sarlavha va izohning oʻquvchi talqiniga taʼsirini aniqladi. Bevosita uch tomonlama qiyosiy tahlil muqaddimaning ikkala fransuzcha nashrda uchraydigan qismlariga tayandi. Ikkinchi qismda Belin matni Papas mundarijasidagi sarlavhalar bilan, birinchi qismda esa Papas tarjimasi asliyat bilan qiyoslandi. Tarjima qilinmagan bob matni sarlavha asosida baholanmadi.

“Moralistes orientaux” sarlavhasi Navoiyni fransuz oʻquvchisiga Sharq axloqshunosi sifatida tanishtiradi. Belin toʻliq tarjima tuzishni maqsad qilmaganini ochiq bildiradi: “Je ne me propose pas de donner la traduction complète” (Belin F.-A., 1866,

8). Shuning uchun ikkinchi qismdagi fazilatlar va uchinchi qism hikmatlari markazga chiqib, Hirot jamiyatining qirq tabaqasiga bag'ishlangan birinchi qism qisqargan.

Papas bu tanlovni o'rta asr Hirotining ijtimoiy voqeligini chetga surib, "yaxshi axloq" qatlamini ustun qo'ygani uchun tanqid qiladi (Papas A., 2018, 54-55). Uning o'z monografiyasida esa mutrib, qissaxon, ko'cha bezorisi, lo'li, gado, riyokor shayx, xarobot ahli va darvesh obrazlari kengaydi. Demak, Belin uchun axloqiy-tasavvufiy ta'limot, Papas uchun shahar chekkasidagi guruhlar va diniy chegaralar yetakchi bo'lgan. Bu farq tarjimadagi tushirish bilan nashr seleksiyasini ajratishni talab qiladi: tarjima qilingan jumladan birlik chiqarilsa lokal qisqartirish, butun bob reja tarkibiga kiritilmasa makrostrukturaviy tanlov yuz beradi. Har ikkala nashr ham to'liq tarjima emas, ularning seleksiyasi alohida ilmiy maqsadga bo'ysungan.

Navoiy muqaddimada yoshlikdan keksalikkacha turli tabaqalar orasida yurgani, xorlik va izzatni, faqirlik va davlat ishlarini ko'rganini aytib, hayotiy tajribasini axloqiy hukmlariga dalil qiladi (Alisher Navoiy, s.a., 2-3). Belin voqealar silsilasini "Depuis ma jeunesse" jumlasidan boshlaydi va keng kamtarlik formulasini tushiradi. Papas "Moi pauvre hère" orqali uning ohangini qisman qaytaradi, ammo titul va duo formulalarini ixchamlashtiradi (Belin F.-A., 1866, 5-7, Papas A., 2018, 55-57).

Xonaqoh va fano dayri haqidagi jumla ikki tarjima yo'lini ajratadi:

Va goh safo xonaqohi ahli ibrikig'a suv quymoq bila arjumand bo'ldum va goh fano dayri xayli sabukashlig'idin sarbaland bo'ldum.

(Alisher Navoiy, s.a., 2, Belin F.-A., 1866, 5-6, Papas A., 2018, 56).

Belin "safo" va "fano"ni séfâ, fénâ shaklida saqlab, fano istilohini sahifa ostida ruhiy yo'lning so'nggi darajasi sifatida sharhlaydi. Papas esa safo xonaqohini so'fiylar maskani, fano dayri ahlini "buveurs de vin mystique" deb beradi. "Mystique" ramziy yo'nalishni ochsa-da, fano terminini matndan chiqaradi. Belinda terminologik begonalik, Papasda izohlovchi ravonlik kuchliroq. Bu misolda transliteratsiya konseptga kirish nuqtasini saqlaydi, eksplikatsiya esa ramzning o'qilishini tezlashtiradi. Birinchi usul o'quvchidan izohga murojaatni talab qilsa, ikkinchisi talqin variantini tarjima matnining o'zida oldindan belgilaydi.

Nasr orasidagi masnaviy hayot tajribasini qarama-qarshi holatlar bilan ixchamlaydi:

Gahe topdim falakdin notavonlig‘,

Gohe ko‘rdim zamondin komronlig‘,

Base issig‘, sovug‘ ko‘rdum zamonda,

Base achchig‘, chuchuk tottim jahonda.

(Alisher Navoiy, s.a., 2, Papas A., 2018, 56).

Belin masnaviyini tarjimaga kiritmagan, Papas to‘rt satrni hamda destin-advint, souvent-autant ohangdoshliklarini saqlagan. Shu yechim nasr-nazm almashinuvi va issiq-sovuq, achchiq-chuchuk qarama-qarshiligini sezdiradi. Belin voqeaviy ma‘noni saqlagan bo‘lsa-da, muallif ovozining nazmiy yig‘imini yo‘qotgan.

Davlat ishlaridan keyingi bayt o‘z-o‘zini tanqid qilish ohangini kuchaytiradi:

Dimog‘ima tushubon ko‘p tasavvuru pindor,

O‘zumni johu ulug‘luqqa ayladim izhor.

(Alisher Navoiy, s.a., 3, Papas A., 2018, 57).

Belin baytni tushirgan. Papasdagi “Beaucoup d’idées sont venues à ma connaissance / Je m’en suis référé à son éminence” tarjimasi pindorni fikrlar, joh-u ulug‘luqni boshqa yuksak martabali shaxsga murojaat sifatida anglatadi. Asliyatdagi kibr va o‘ziga bino qo‘yish ma‘nosi bilim-martaba munosabatiga siljigan, she’riy shakl bu semantik yo‘qotishni qoplay olmaydi.

Asar nomini izohlovchi “maqolatning qulubg‘a mahbublug‘i” jumlasini Belinda “l’ami des cœurs”, Papasda “L’Aimé de tous” bilan beriladi (Alisher Navoiy, s.a., 3, Belin F.-A., 1866, 7-8, Papas A., 2018, 51, 58). Ikkala talqinda mehr munosabati saqlangan, biroq asarning qalblarga mahbubligi muallifning insonlarga yoki do‘stlariga muhabbati tomon siljigan. Papas muqobil variantlarni paratekstda muhokama qilib, nomning ko‘p talqinliligini ochadi.

Muqaddimadagi mushtarak segmentlarning tarjima natijalari

Segment	Asliyatdagi vazifa	Belin talqini	Papas talqini	Semantik natija
Muallifning kamtarlik formulasi	Faqirlik tili orqali muallif maqomini axloqiy jihatdan belgilaydi	Keng formula tarjima segmentiga kiritilmagan	Qisqa kamtarlik birikmasi saqlangan	Papasda ohang qisman tiklangan, titul va duo ixchamlashgan
Safo xonaqohi va fano dayri	Xonaqoh xizmati, fano va ramziy may tasvirini tutashtiradi	Asl istiloh transliteratsiya va izoh bilan berilgan	Tasavvufiy may ichuvchilar tarzida matn ichida ochilgan	Belinda termin, Papasda ramz talqini ustun
Issiq-sovuq, achchiq-chuchuk masnaviyi	Hayot tajribasini nazmiy qarshilik va takror bilan yig'adi	Alohida she'riy parcha tushirilgan	To'rt satr va fransuzcha ohangdoshlik saqlangan	Papas janriy almashinuvni yetkazgan
"Tasavvurupi ndor" bayti	Mansab va kibrga berilish ustidan o'z-o'zini tanqid qiladi	Bayt tushirilgan	Fikrlar va "oliy martaba" munosabatiga aylangan	Belinda poetik yo'qotish, Papasda poetik va semantik nomuvofiqlik
Asar nomining sababi	Maqolatning qalblarga mahabbatini nom bilan bog'laydi	Muallifning insonlarga muhabbati va "qalblar do'sti"	Muallifning do'stlarga muhabbati va "barchaning mahbubi"	Har ikki talqinda mehr munosabatining yo'nalishi o'zgargan

Belin tavba, zuhd, tavakkul, qanoat, sabr, tavozu', zikr, tavajjuh, rizo va ishq boblarini tarjima qilib, istilohning chig'atoycha shakli, qisqa fransuzcha muqobili va sahifa osti izohidan iborat uch pog'onali usulni qo'llaydi. Teube, tevekkul, qanâat, sabr, zikr va riza shakllari o'quvchiga terminning tovush qiyofasi hamda talqinini yonma-yon beradi (Belin F.-A., 1866, 14-30).

Tavbani Navoiy qilmishning qabihligini anglash va undan chekinish bilan bog'laydi. Belin "horreur du mal" orqali hissiy jirkanishni oldinga chiqarib, tavfiqni

ilohiy yordam sifatida ochadi (Alisher Navoiy, s.a., 27, Belin F.-A., 1866, 14-16). Axloqiy yoʻnalish saqlangan, maʼno belgilarining tartibi esa oʻzgargan.

Papas mundarijada tavba, tavakkul, qanoat, sabr va rizoni mos ravishda tavba, Allohga ishonch, qoniqish, bardosh va ilohiy irodani qabul qilish mazmunidagi sarlavhalar bilan beradi (Papas A., 2018, 54). Ular bob mavzusini anglatadi, lekin ichki taʼrif oʻrnini bosmaydi. Belin butun bobni tarjima qilgani uchun sabab, rizq, taqdir va iroda aloqalarini kengroq yetkazadi. Masalan, tavakkul Navoiyda sabab va vositalarga haddan ortiq bogʻlanmaslik, rizqni Haqdan bilish hamda Musabbibga bandalik munosabatini birlashtiradi. “Allohga ishonch” sarlavhasi yoʻnalishni beradi, ammo sabab-vosita-rizq tizimini koʻrsatmaydi. Qanoatning “qoniqish” bilan berilishi ichki osoyishtalikni yetkazadi, lekin kamolot maqomi qatlamini qisqartiradi, sabrning “bardosh” muqobili amaliy chidamni kuchaytiradi. Rizo tarjimalarida esa boʻysunish bilan ixtiyoriy ichki rozilik orasidagi farq yuzaga chiqadi. Demak, sarlavha muqobili terminning umumiy mavzusini belgilaydi, toʻliq bob tarjimasi esa uning tasavvufiy munosabatlar tizimini ochadi.

Zikr misolida ham tarjima birligining hajmi hal qiluvchi. Navoiy qalbdagi Haq yodi bilan tildagi takrorni birlashtiradi (Alisher Navoiy, s.a., 34, Belin F.-A., 1866, 22-24, Papas A., 2018, 54). Belinning oraison muqobili ibodat nutqini, uning izohi eslash va tilga olish maʼnolarini ochadi. Papasdagi soʻfiyona takror sarlavhasi amaliy mexanizmni bildiradi, ammo qalbdagi yod unda sezilmaydi.

Tavajjuhni Belin iltijo va Allohga murojaat, Papas Allohga qaratilgan diqqat sifatida talqin qiladi, birinchisi ibodat nutqini, ikkinchisi ichki eʼtiborni kuchaytiradi. Rizo uchun Belin boʻysunish, Papas rozilik va qabulni tanlaydi. Navoiydagi Haq irodasiga topshirilish hamda mahbub rizosi bilan yashash maʼnolari ikki tarjimada turli semantic qirralarga ajralgan.

Ishq sarlavhasida Belin “amour de Dieu” orqali diniy yoʻnalishni aniqlashtiradi, Papas esa umumiy muhabbat nomini saqlaydi (Alisher Navoiy, s.a., 37-40, Belin F.-A., 1866, 27-30, Papas A., 2018, 54). Belin bob matnida avom, xavoss va siddiqlar ishqini farqlab, sarlavhadagi torayishni qisman tuzatadi.

Papasning sarlavhasi asliyat ko‘lamiga yaqinroq, ammo bob matni tarjima qilinmagani sabab ichki farqlanish haqida hukm chiqarib bo‘lmaydi.

Papas “yatim va laim” birligini odatiy “yetim bola” emas, bobda tasvirlangan pichoq ko‘targan ko‘cha bezorisi xulqi orqali sharhlaydi (Alisher Navoiy, s.a., 21, Papas A., 2018, 66-67). Kontekstual muqobil tarixiy shahar leksikasini zamonaviy o‘quvchiga ijtimoiy rol bilan anglatadi.

“Riyoyi shayxlar” Papasda munofiq shayxlar sifatida beriladi. Fransuzcha “hypocrite” axloqiy hukmni aniq yetkazadi, riyodagi ibodatni ko‘z-ko‘z qilish semasi esa sarlavhada qisqaradi, uzun tarjima amoma, muraqqa’, tasbeh va soxta karomat tafsilotlari orqali uni tiklaydi (Alisher Navoiy, s.a., 24, Papas A., 2018, 72-75).

“Xarobot ahli”ga tanlangan buzuv hayot kechiruvchilar ma’nosidagi nom o‘quvchini real ichkilikbozlik va tanazzulga yo‘naltiradi. Holbuki, parcha oxiridagi fano jomi, Haq rahmati, tavba va boqiy jovidoniy literal hamda tasavvufiy qatlamlarni tutashtiradi (Alisher Navoiy, s.a., 25, Papas A., 2018, 75-79). Papasning keying sharhi ruhiy mastlikni ochadi, ramziy ma’no tarjimadan ko‘ra paratekstda kuchliroq tiklanadi.

Darveshlar bobida Papas sidq, fanâ, anâniyyat, nafsâniyyat, faqr, bâtin va zâhirni qavsda saqlaydi. Navoiy darveshni rizo, sidq va fano yo‘liga kirgan, anoniyat bilan nafsoniyatni riyozat orqali tarbiyalagan shaxs sifatida ta’riflaydi (Alisher Navoiy, s.a., 25-26, Papas A., 2018, 79-81). Termin saqlansa ham, anoniyatning “o‘zini sevish”, nafsoniyatning “shaxsiyat” bilan berilishi ruhiy-axloqiy ma’noni psixologik leksikaga yaqinlashtiradi.

“Ichi toshi bila muvofiq”, “botin izohiri bila musoviy” birliklari ichki va tashqi holat uyg‘unligi sifatida tarjima qilingan. Papas bu parchani tarixiy guruh tavsifi emas, haqiqiy darveshning normative mezonini deb sharhlaydi. Shu izoh ijtimoiy chekkalik bilan sidq, rizo, fano va faqr ifodalagan ruhiy martaba orasidagi farqni tiklaydi. Tarjimonning sotsiologik kategoriyalari tarixiy guruhni anglatadi, Navoiy ta’rifi esa axloqiy kamolot mezonini beradi, ikki sath bir-birini inkor qilmaydi, ammo ularni tenglashtirish tasavvufiy darajani ijtimoiy maqomga qisqartiradi.

Belinning tarjima yutug‘i axloqiy-tasavvufiy boblarni XIX asr fransuz o‘quvchisiga izchil olib kirib, transliteratsiya-muqobil-izoh tizimini yaratganidadir.

Tavba, tavakkul, zikr, rizo va ishq umumiy “Sharq hikmati” ichida erimay, o‘zaro farqi bilan ko‘rinadi. Uning cheklanishi esa birinchi qismning va nasr orasidagi ko‘plab she’rlarning qisqarishidir. Natijada Navoiy axloqining Hirot ijtimoiy muhiti bilan aloqasi, saj’, takror, qarama-qarshi juftlik va muallifning o‘ziga bahosi sustlashadi. Bu hol Belinning e’lon qilingan tanlov maqsadi va 1866-yilgi ilmiy sharoit bilan birga baholandi.

Papas qo‘lyozma va nashr tarixini tiklab, nazm-nasr almashinuvi, ijtimoiy tafsilot va asl terminlarni ko‘proq saqlaydi (Papas A., 2018, 51-52). Tarjimadan keying sharh mutrib, qissaxon, gado, riyokor shayx, xarobot ahli va darveshning Hirot makonidagi o‘rnini tushuntiradi. Biroq marginallik savoli matn tanlovini boshqargan: ikkinchi qism asosan mundarija darajasida qolib, ayrim istilohlar sotsiologik yoki psixologik leksikaga yaqinlashgan. Papasning parchalar majmuasi to‘liq “Mahbub ul-qulub” o‘rnini bosa olmaydi, u aniq tarixiy muammo uchun tuzilgan talqindir.

3-jadval

Ikki fransuzcha talqinning yutuq va cheklanishlari

Nashr	Asosiy yutug‘i	Asosiy cheklanishi	Tadqiqotda samarali qo‘llanishi
Belin, 1866	Axloqiy-tasavvufiy boblarni keng tarjima qiladi, termin-muqobil-izoh tizimini yaratadi	Ijtimoiy birinchi qism va ko‘plab nazmiy parchalar qisqargan, ayrim izohlar tashqi tasnifga suyanadi	Diniy-tasavvufiy istiloh, ilk fransuzcha resepsiya va paratekstual eksplikatsiya tahlili
Papas, 2018	Qo‘lyozma va nashr tarixini beradi, ijtimoiy boblar, nazm-nasr almashinuvi va asl terminlarni qaytaradi	To‘liq tarjima tuzmaydi, marginallik savoli tanlovni boshqaradi, ayrim birliklar psixologik yoki sotsiologik leksikaga yaqinlashgan	Ijtimoiy obraz, tarjima seleksiyasi, tarixiy kontekst va ilmiy talqin tahlili

Shunday qilib, tarjimadagi yutuq va yo‘qotishlar “qaysi variant chiroyliroq?” savoli bilan emas, tadqiqot vazifasiga ko‘ra aniqlanadi. Belin diniy-tasavvufiy termin hamda ilk fransuzcha resepsiyani, Papas esa ijtimoiy obraz, matn seleksiyasi va tarixiy sharhni o‘rganishda samaraliroq dalil beradi. Qiyosiy tahliliy tahlil natijasida uch daraja bir-birini to‘ldirishi aniqlandi. Makrostrukturaviy seleksiya qaysi Navoiy obrazining fransuz kitobxoniga yetib borishini belgilaydi, segment ichidagi tanlov ma’no va uslubning saqlanish darajasini ko‘rsatadi, izoh, sarlavha va muqaddima esa yo‘qolgan tarixiy yoki tasavvufiy semani tiklashi mumkin. Biroq paratekst har qanday yo‘qotishni avtomatikqoplamaydi: o‘quvchi termin izohini ko‘rsa ham, tushirilgan baytning ritmi, qarama-qarshiligi yoki muallifning o‘ziga bahosini tiklay olmaydi. Shu sababli tarjima sifati matn va paratekstning birgalikdagi natijasi sifatida baholandi.

XULOSA

Belin va Papas yaratgan matnlar “Mahbub ul-qulub”ning ikki to‘liq tarjimasi emas. Birinchisi tanlanma va izohli nashr, ikkinchisi tarixiy monografiyaga kiritilgan tarjima-sharhdir. Shu janriy farq ularni qiyosiy tahlillashning boshlang‘ich sharti bo‘ldi. Muqaddimaning mushtarak segmentlarida Papas kamtarlik ohangi va nasr-nazm almashinuvini ko‘proq saqlagan, “tasavvuru pindor” baytida esa kibr ma’nosi fikr va martaba munosabatiga siljigan. Asar nomi haqidagi jumlada ikkala talqin mehr munosabatini saqlab, uning yo‘nalishini o‘zgartirgan. Belinning uch pog‘onali terminologik usuli tavba, tavakkul, zikr, rizo va ishq ma’nolarini kengroq ochgan. Papasning yutug‘i birinchi qismdagi ijtimoiy obrazlarni va asl istilohlarni fransuzcha o‘qishga qaytarishidir, ayrim tasavvufiy ma’nolar uning paratekstual sharhida tiklangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Alisher Navoiy. *Mahbub ul-qulub* [Электронный ресурс]. — Ziyouz elektron kutubxonasi.
2. Belin F.-A. *Moralistes orientaux. Caractères, maximes et pensées de Mir Ali Chir Névâii*. — Paris : Challamel Aîné, Imprimerie impériale, 1866.
3. Genette G. *Paratexts: Thresholds of Interpretation* / trans. by J. E. Lewin. — Cambridge : Cambridge University Press, 1997.
4. Lederer M. *Interpréter pour traduire — La Théorie Interprétative de la Traduction (TIT) // Équivalences*. — 2016. — Vol. 43, № 1–2. — P. 5–30. — DOI: 10.3406/equiv.2016.1479.
5. Musayev Q. *Tarjima nazariyasi asoslari*. — Toshkent : Fan, 2005.
6. Nida E. *Principles of correspondence // The Translation Studies Reader* / ed. by L. Venuti. — London ; New York : Routledge, 2000. — P. 126–140.
7. Papas A. *Ainsi parlait le derviche. Les marginaux de l’islam en Asie centrale (XVe–XXe siècle)*. — Paris : Les Éditions du Cerf, 2018.

REFERENCES

1. Alisher Navoiy. (s.a.). *Mahbub ul-qulub*. Ziyouz elektron kutubxonasi nusxasi.
2. Belin, F.-A. (1866). *Moralistes orientaux. Caractères, maximes et pensées de Mir Ali Chir Névâii*. Paris: Challamel Aîné, Imprimerie impériale.
3. Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Translated by J. E. Lewin. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Lederer, M. (2016). *Interpréter pour traduire — La Théorie Interprétative de la Traduction (TIT). Équivalences*,
5. Musayev, Q. (2005). *Tarjima nazariyasi asoslari*. Toshkent: Fan.
6. Nida, E. (2000). Principles of correspondence. In L. Venuti (Ed.), *The Translation Studies Reader* (pp. 126–140). London, New York: Routledge.
7. Papas, A. (2018). *Ainsi parlait le derviche. Les marginaux de l’islam en Asie centrale (XVe–XXe siècle)*. Paris: Les Éditions du Cerf.